

нак, зрозуміло, що навіть за найенергійніших дій щодо економії державних коштів і залучення позабюджетних джерел без необхідного бюджетного фінансування практично неможливо забезпечити збереженість архівних документів.

За таких умов найважливішим своїм завданням Росархів бачить постановку перед відповідними державними структурами проблем зберігання Архівного фонду Російської Федерації. Питання безпеки, комплектування і використання Архівного фонду Російської Федерації стали предметом парламентських слухань (лютий 1999 р.). У рекомендаціях, прийнятих за їх підсумками, відзначається наявність серйозних проблем в архівній справі, що вимагають невідкладних законодавчих рішень і практичних заходів. За поданням Росархіву питання «Про заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів Архівного фонду Російської Федерації» заслухала міжвідомча комісія з інформаційної безпеки Ради Безпеки Російської Федерації, згідно з рішенням якої міжвідомча робоча група, утворена Росархівом, підготувала проект постанови Уряду Російської Федерації «Про негайні заходи щодо збереження Архівного фонду Російської Федерації і поліпшення користування архівними документами». За пропозицією Росархіву обговорення цього питання включено в план засідань Уряду Російської Федерації і його Президії на IV квартал 1999 р.

Стратегічною лінією Росархіву на розглянутому напрямку є диференційований підхід до забезпечення збереженості архівних документів з урахуванням пріоритетів їхньої цінності і фізичного стану. У рамках реалізації такого підходу Росархів організував підготовку пакета організаційно-методичних документів щодо створення Державного реєстру унікальних документів Архівного фонду Російської Федерації, положення про яке також передбачається затвердити на рівні Уряду.

Відмовившись від всеохоплюючого підходу, насамперед, у сфері відбору на спеціальне оброблення, Росархів особливу увагу приділяє створенню умов для зберігання документів. Опалення, провітрювання, нормальні санітарно-біологічні, світлові, кліматичні умови — усе це відома абетка забезпечення збереженості сьогодні є, власне кажучи, єдино доступним і найменш витратним способом збереження архівних документів. При цьому варто

мати на увазі, що на відміну від способів спеціального оброблення, якому піддаються чи можуть бути піддані лише окремі документи, за дотримання нормативних умов зберігання йдеться про збереження цілих сховищ архівів. Важливим, не до кінця здійснимим, на нашу думку, резервом залишається удосконалення організації внутріархівної роботи, посилення контролю за збереженістю документів на всіх стадіях роботи з ними, виключення причин невіднайдених справ. Усе це не пов'язано з поліпшенням матеріально-технічної бази і фінансовими витратами, вимагає лише чіткої організації роботи. У вирішенні цих проблем особливе місце ми відводимо виявленню і пропаганді передового досвіду роботи. З цією метою Росархів організував Всеросійський заочний семінар працівників архівних установ з питань забезпечення збереженості документів. Відповідно до програми семінару від архівних установ Росії надійшли понад 70 повідомлень. Найбільш ґрунтовні (41) з них увійшли до збірника, що незабаром побачить світ накладом 200 примірників. Його отримають усі федеральні архіви й архівні органи суб'єктів Російської Федерації, у тому числі для використання на заняттях з підвищення кваліфікації працівників архівних установ.

У вирішенні проблем забезпечення збереженості на сучасному етапі повинна сказати своє слово галузева наука. У числі пріоритетних тем НДР інституту на поточний рік: підготовка рекомендацій щодо вибору найбільш ефективних способів відтворення і відновлення документів; дослідження можливостей застосування нових технологій у роботі архівних установ з електронними копіями архівних документів на оптичних дисках. Про проблеми збереження архівних документів і шляхи їхнього вирішення йшлося на науково-практичній конференції «Безпека архівів і архівних фондів», що відбулася 30 листопада – 1 грудня 1999 р. у Москві. За пропозицією української сторони в матеріалах конференції планується опублікувати повідомлення фахівців Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи і документознавства. Сподіваємося, що міжнародне співробітництво, взаємне інформування про шляхи і методи вирішення проблем збереження документальної історико-культурної спадщини, обмін досвідом роботи допоможуть виконати наше головне професійне завдання.

УДК 930.25

**Михайло Ларін,
В'ячеслав Банасюкевич**

НАУКОВІ ОСНОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ НАРОДІВ РОСІЇ

Изложены основные направления деятельности ВНИИДАД по общим проблемам обеспечения сохранности документов в последнее время, подчеркивается необходимость взаимосвязи научно-исследователь-

ских работ по вопросам сохранности с исследованием по унификации и стандартизации документов, экспертизе ценности документов, описанию документов и т.д.

I. Проблеми збереженості архівної спадщини: історія та сучасність

Архівний фонд Російської Федерації (АФ РФ) — одна з найважливіших складових культурної спадщини нашого народу, невід’ємна частина світового духовного багатства. На всіх етапах вітчизняного архівного будівництва метою архівів було збереження і примноження національної документальної спадщини, пам’ятників вітчизняної та світової історії і культури. Науковим і методичним центром Федеральної архівної служби Росії в усіх напрямках архівної справи, зокрема, з проблем забезпечення збереженості документів (ЗЗД), включаючи як загальні питання забезпечення збереженості, так і природничонаукові, є Всеросійський науково-дослідний інститут документознавства та архівної справи (ВНДІДАС). Необхідно підкреслити взаємозв’язок науково-дослідних робіт із загальних питань ЗЗД із дослідженнями суміжних напрямків архівної діяльності — серед останніх насамперед наведемо дослідження з уніфікації і стандартизації документів, експертизи цінності документів, описування документів, їх обліку, використання інформації тощо. Дотримання цієї вимоги в НДР з питань забезпечення збереженості має особливу значимість, тому що саме в рамках названих напрямків здійснюється практична робота по ЗЗД у відомчих і державних архівах. Підсумки прикладних досліджень в усіх напрямках роботи з ЗЗД знаходять своє відображення в загальних нормативних документах галузі у формі відповідних методик, що конкретизують загальні положення стосовно того чи іншого кола питань з урахуванням профілю архівів і масштабу їхньої діяльності.

Останні роки діяльності ВНДІДАС стосовно загальних проблем ЗЗД пов’язана з проведенням досліджень в галузі державного обліку документів, з підготовкою Регламенту централізованого державного обліку документів АФ РФ і відповідних розділів нової редакції «Основних правил роботи державних архівів». Державний облік — функція Федеральної архівної служби, що забезпечує одержання кількісних і якісних відомостей про АФ РФ для контролю й аналізу. Її виконання — одне з головних завдань Росархіву й установ його системи. У відповідності зі ст. 19 Основ законодавства Російської Федерації про Архівний фонд Російської Федерації й архіви, всі документи державної і недержавної частин АФ РФ, незалежно від місця їхнього зберігання, підлягають державному обліку. У зв’язку з цим постало питання про розроблення спеціального нормативно-правового документа, що визначає і закріплює порядок державного обліку всіх документів АФ РФ. Таким документом став «Регламент державного обліку документів АФ РФ», що нормативно закріпив і розвинув систему централізованого державного обліку документів АФ РФ. Реєстрація регламенту Міністерством юстиції РФ забезпечила юридичне, правове закріплення порядку державного обліку документів АФ РФ, обов’язкове для всіх організацій, що здійснюють їх постійне і тимчасове зберігання. Регламент затверджений колегією Росархіву в травні 1996 р. В основі визначеної регламентом системи закладено принципи централізації, уніфікації, динамічності, повноти і вірогідності державного обліку документів АФ РФ. Нормативно визначено склад і форми документів централізованого державного обліку, серед

яких — паспорт архіву, картка фонду, паспорт архіву організації й інших документів. Під час підготовки регламенту особливі труднощі виникли в розробленні питань, пов’язаних з організацією державного обліку недержавної частини АФ РФ. Упровадження регламенту не тільки забезпечить вирішення проблеми організації централізованого державного обліку АФ РФ, але і позитивно позначиться на загальній проблемі забезпечення збереженості документів, сприятиме удосконаленню роботи з комплектування архівів і організації використання архівної інформації.

Роль державного обліку і його значення зростають у світлі розроблення Державної програми зі створення Державного реєстру сукупної культурної спадщини Росії. Державний реєстр стане міжвідомчою державною системою обліку предметів, що складають історичну, художню чи іншу культурну цінність, створювану з метою забезпечення збереженості культурної спадщини Росії. Однією зі складових цієї інтегрованої інформаційної системи є Державний реєстр унікальних документів АФ РФ, що, у свою чергу, є складовою частиною системи централізованого державного обліку документів АФ РФ. У зв’язку з участю Росархіву і ВНДІДАС у розробленні названої програми, слід зазначити, що перед розроблювачами виникла принципово нова проблема, що вимагає розширення сформованих уявлень про зміст роботи, нових теоретичних, методичних і організаційних рішень. Теоретичні завдання вимагають дальшого розвитку визначення унікальних документів і критеріїв їхнього відбору, розробленню форм облікових документів, порядку організації і ведення Державного реєстру. Раніше у вітчизняному архівознавстві під час розроблення критеріїв виявлення документів особливої цінності культурний аспект цінності не вважався істотним, на відміну від загальнодержавного, політичного, наукового, художнього значень документів. Але для відбору унікальних документів АФ РФ саме культурологічний підхід має визначальне значення; до реєстру будуть включені архівні документи, які мають загальнокультурну цінність і досить стійкий інтерес для суспільства в цілому. Державний реєстр створюється на таких основних принципах: державному обліку підлягають всі унікальні документи, незалежно від місця їхнього зберігання і форми власності; єдність основних вимог до взяття на державний облік унікальних документів на різних носіях, що зберігаються в архівах, музеях, бібліотеках і інших установах різних форм власності і входять до складу АФ РФ.

Архівний фонд Російської Федерації має виняткове історико-культурне значення і посідає важливе місце в системі інформаційних ресурсів країни. Проблеми ефективного користування цими ресурсами з метою задоволення потреб держави, громадян і особистості безпосередньо пов’язані з проблемами забезпечення збереженості документів, тому що чим активніше користуються документами, тим гостріше постають найрізноманітніші питання їхньої збереженості. З огляду на це, ВНДІДАС за час свого існування створив цілий комплекс теоретико-методичних розробок для реалізації різних форм використання

документної інформації. Ці розробки не тільки враховували можливості фізичної збереженості документів, але і сприяли їй. Так, методичні та науково-методичні дослідження ВНДІДАС про особливості підготовки різних типів видань (наукових, науково-популярних, навчальних) з питань виявлення і добору документів, особливостей публікації різних видів документів, складання науково-довідкового апарату до публікацій, а також розробка Правил видання історичних документів у СРСР сприяли активізації публікаторської діяльності в країні і підвищенню наукового рівня публікації документів, а, отже, скороченню кількості звертань до архівних документів і тим самим їхньої збереженості. Ще сприятливіші умови для зберігання документів створять фондові публікації на електронних носіях. Розроблення методики їхнього створення ВНДІДАС планує розпочати найближчим часом.

Цілеспрямованому пошуку інформації, а, отже, фізичному збереженню документів, допомагають методичні розробки інституту з виконання різних форм тематичних, соціально-правових, генеалогічних запитів. Відзначимо, що для підготовки останніх велике значення має «Показник видів документів, що містять генеалогічну інформацію». Демократизація доступу до архівної спадщини позначилася на появі в друці документів, що містять інформацію про приватне життя, здатну нанести моральний чи фізичний збиток особам, яких вона стосувалася. Тому нова розробка ВНДІДАС «Документи, що містять персональну інформацію в архівах Російської Федерації» має своєю метою дати не тільки інформацію про маловивчені комплекси документів, а, отже, і зберегти цю інформацію, але і привернути увагу до правових проблем доступу і використання актуальної, важливої, а часом і вирішальної для долі сучасників інформації.

Документальне багатство Росії складається з документів, що вже зберігаються в державних, муніципальних архівах, і документів, що щорічно утворюються в організаціях різних сфер, масштабу діяльності і форм власності. Дослідження ВНДІДАС в галузі оцінки і відбору документів останнього десятиліття розгорнулися з урахуванням цього положення. Інститут разом з архівними установами всіх регіонів Росії провів вивчення: основних аспектів комплектування архівів документами недержавних організацій; теоретико-методичних положень експертизи цінності документів і комплектування ними архівів за період 1974-1995 рр.; нормативно-методичних основ комплектування й експертизи цінності документів; цінності масових документів. В даний час здійснюється підготовка нової редакції «Переліку типових документів, що утворюються в діяльності організацій», а також аналізуються оцінки відбору електронних документів. Характерна риса досліджень інституту останнього десятиліття — поєднання вивчення теоретико-методичних і практичних положень експертизи і комплектування. Так, робота з документами недержавних організацій відбита в трьох посібниках: «Віднесення організацій і підприємств нового типу до числа джерел комплектування державних архівів. Методичні рекомендації» (М., 1993), «Відбір на державне зберігання управлінських документів, що утворюються в діяльності недержав-

них організацій (нових економічних господарських структур). Методичні рекомендації» (М., 1997), «Управлінські документи постійного терміну зберігання, що утворюються в діяльності недержавних комерційних структур (господарських товариств і виробничих кооперативів)» (М., 1996).

Розроблення нових «Основних правил роботи державних архівів РФ» вимагало перегляду низки положень, що вважалися раніше непорушними, а також вивчення нових питань про збереження наступності в роботі з комплектування архівів. Відповідний розділ проекту основних правил поповнився багатьма новими положеннями (приймання документів недержавних організацій, документів з особового складу, документів ліквідованих організацій, документів, що надійшли з-за кордону та ін.). Принципово новою була спроба почати спеціальне вивчення масової документації на прикладі особових справ, звернень громадян, статзвітів, госпугод для дослідження можливостей застосування різних методів оцінки документів і визначення форм приймання масових документів на зберігання.

В даний час інститут завершує підготовку нової редакції «Переліку типових документів, що утворюються в діяльності організацій». Перелік включити документи, які утворюються під час документування типових управлінських функцій, властивих усім без винятку організаціям незалежно від виду діяльності і форми власності. Він містить як загальні, так і конкретні формулювання статей; наводить типові види нових документів з акціонування, ліцензування, оподатковування тощо; уніфікує терміни зберігання документів, аналогічних за інформаційними властивостями.

Сучасне суспільство — це суспільство, де діяльність організацій здійснюється з застосуванням нових технологій у всіх сферах, у тому числі й у документознавстві та архівній справі. Відбір електронних документів — проблема номер один для архівістів усіх країн. Інститут проводить дослідження «Документознавчі та архівознавчі проблеми електронних документів». Актуальність проблеми, бажання архівістів Росії продовжити дослідження з конкретнішими «виходами» дозволяє сподіватися на появу незабаром посібників, що розкриють основні напрямки діяльності архівів стосовно електронних документів.

Проблема визначення цінності документів — вічна проблема. Архівісти, джерелознавці, історики, соціологи й інші фахівці зверталися і будуть звертатися до її сюжетів як із-за практичних потреб, так і в силу творчих наукових завдань. Що може стати предметом найближчих досліджень архівістів у цій галузі? Здається, що насамперед теоретичні аспекти визначення джерел комплектування архівів; удосконалення форм приймання документів на зберігання; розвиток методики відбору документів з повторюваною інформацією: вивчення визначених документальних комплексів з метою оптимізації їхнього приймання на зберігання тощо. Документація, що утворюється щодня в організаціях країни — справжній розсип сучасної документної інформації. Пошук і відбір у ній найціннішого є складною і цікавою роботою, підсумком якої буде збереження документальної національної спадщини народів Росії для нас і наших нащадків.